

Slzy, plač a nárek v ruských kultúrnych dejinách¹

Jakub Karičiak

Богданов, Константин, ed. 2023. *Сквозь слёзы: Русская эмоциональная культура*. Москва: Новое литературное обозрение.

Rusistickej komunitě je edícia Научная библиотека издательства Новое литературное обозрение (s charakteristickou čierno-bielou obálkou) veľmi dobre známa. Ide o najstaršiu edíciu издательства. Vznikla ako príloha časopisu s rovnakým názvom ako издательство. Časopis *Новое литературное обозрение* dnes patrí k najrenomovanejším ruskojazyčným odborným periodikám vyhradeným pre vedy o kultúre a literárnu vedu obzvlášť. Jedným z novších prírastkov do edície je kolektívna publikácia editovaná folkloristom a teoretikom Konstantinom Bogdanovom *Сквозь слёзы: Русская эмоциональная культура*. Kniha vzišla z konferencie organizovanej v novembri 2022 Inštitútom ruskej literatúry Ruskej akadémie vied (tzv. Пушкинский дом) v spolupráci s издательством. Už z názvu knihy je zjavné, že ide o príspevok do oblasti kultúrnych dejín emócií a osobitne k výskumu slz ako javu, ktorého produkcia i recepcia nepodlieha len biologickým procesom, ale i sociálnym a dejinným faktorom.

Monografia pozostáva z devätnástich samostatných štúdií a troch kratších esejisticky koncipovaných príspevkov zaradených medzi tzv. repliky. Texty pokrývajú obdobie od stredoveku až po súčasnosť. Usporiadané sú chronologicky. Kniha pokrýva nielen široký časový úsek, ale zhromažďuje aj pohľady z rôznych disciplín humanitných vied. Dominujú síce literárnovedné príspevky, no často sú uchopené interdisciplinárne.

¹ Publikace vychází v rámci Strategie AV21: Výzkumný program *Identity ve světě válek a krizí*.

Niekoľko literárnovedných štúdií zaradených do recenzovanej publikácie bolo už predtým publikovaných v časopise Новое литературное обозрение 180, 2023, 2 v rámci tematického bloku.

V knihe sú však zastúpené aj texty z oblasti estetiky, histórie, filmových štúdií alebo kultúrnej antropológie. Už z letného pohľadu na štruktúru publikácie je zjavné, že východiskom autorského kolektívu je sociálny konštruktivizmus. Na slzách, náreku a plači autorov a autorok zaujíma ich funkcia v ruskej spoločnosti naprieč dejinami, predovšetkým však ich konceptualizácia v rôznych prejavoch ľudskej činnosti – od literárnych textov až po politické rituály. Ako celok kniha vychádza z aktuálnych kultúrnych teórií emócií, hoci jednotlivé kapitoly to nie vždy explicitne reflektujú. Zmienené teórie sa zakladajú na predpoklade o univerzálnosti emócií, no súčasne chápu, že ich prejavy sa môžu kultúrne líšiť. Tieto teórie berú do úvahy skutočnosť, že emócie a ich vyjadrovanie sa formuje v socializačných procesoch. Z tejto perspektívy vychádza potreba skúmať verejný obraz a reprezentácie emócií, pretože práve ony ovplyvňujú to, ako ich ľudia v danej spoločnosti prežívajú, či aké sú ich očakávania od druhých.

Mnohé z príspevkov v knihe sú objavné a poukazujú na nečakané prepojenia. Takýmto je spomedzi literárnovedných textov napríklad príspevok Ilju Vinického, okrem iného autora knihy *Vasily Zhukovsky's Romanticism and the Emotional History of Russia* (2015). V štúdií «Пондическое чувство»: *Н. М. Карамзин и история слёз в русской литературе* (s. 45–62) si bádateľ všíma, ako v Karamzinovom románe *Бедная Лиза* vodný živel saturuje metaforické a ideové prepojenie medzi slzami, plačom a prostredím rybníkov ako „ideálnym“ miestom pre samovraždy mladých žien. Vinickij tento vzťah uchopuje pomocou pojmu „rybničný pocit“ (the pondic feeling). Opisuje ním komplexnú väzbu medzi obrazmi šĺz, utonutia v rybníku a ponurými pocitmi smútku a melanchólie. Rybničný pocit zároveň vyvstáva zo sentimentalistických filozofických súradníc, v ktorých dominuje orientácia na prírodu. Tá vystupuje ako zdroj večnosti (vdaka svojej cyklickosti). Práve rybničný pocit potom dáva hrdinom a hrdinkám sentimentalistických próz možnosť zakúsiť „кроткое ощущение вечности“ (s. 58). Po rozbere Karamzinovej prózy Vinickij

naznačuje, že precítenie večnosti v plači a v prostredí prírody má svoje variácie aj v poetike realistických románov. Ide o štúdiu s možným presahom k ekokritike, o čo sa však sám autor neusiluje. Mohlo by byť ale prínosné uplatniť obdobnú perspektívu napríklad na tzv. literatúru klimatickej krízy.

Ak sa vrátim k otázkam sentimentalizmu, ktorými sa zaoberal Vinickij, tak Jaroslava Zacharova zasa poukazuje na sentimentalistické aspekty tvorby Dmitrija Prigova (s. 430–442). Zaoberá sa pritom funkciou slz v jeho textoch. Za analýzu by istotne v súvislosti so sentimentalizmom stála i próza Venedikta Jerofejeva *Moskva – Petuški*. Alexander Kobrinskij sa ale v štúdiu zaradenej do knihy nezamýšľa nad touto prózou ako celkom, ale ponúka semiotický rozbor fiktívneho alkoholického koktailu Slzy komsomolky (s. 348–363). Kobrinskij sa tak podobne ako ďalší z tých, čo prispeli do zborníka, rozhodol pre stratégiu minucióznej interpretačnej práce menšieho fragmentu či vybraného textu (tzv. close či slow reading). Podobne postupovali vo svojich textoch napríklad Pavel Spivakovskij pri čítaní Lermontovho *Démona* (s. 63–80) a predovšetkým editor Konstantin Bogdanov pri básni Igora Severjanina «*В парке плакала девочка...*» (s. 197–255). Bogdanov dokonca nedávno venoval tomuto šesťveršiu z roku 1910 samostatnú monografiu s názvom *Стихотворение Игоря Северянина «В парке плакала девочка...»: Путеводитель* (2024). Z tohto hľadiska teda kapitoly nasvecujú analyzované texty z menej zaužívanej perspektívy, resp. rozširujú existujúci interpretačný diapazón.

Z oblasti inej než literárna veda sa môžeme pre ilustráciu prínosu publikácie pristaviť pri kapitole Svetlany Vološiny (s. 81–98). Bádateľka v nej analyzovala miesto slz v politických rituáloch počas vlády Mikuláša I. (1825–1855). Vološina skúmala dobové oficiálne periodiká ako *Северная пчела* a *Отечественные записки*. V nadväznosti na prominentného historika emócií Williama Reddyho sa usiluje opísať „emočný režim“ za vlády Mikuláša I. Dá sa povedať, že svojou analýzou potvrdzuje aj výskum Gerda Althoffa, podľa ktorého pri tomto type bádania nie je podstatné, či sa opísané skutočne stalo presne tak, ako ich zmieňujú pramene, ale podstatný je sám fakt ich písomného záznamu, pretože práve on vytvára verejný obraz emócií a svedčí o koncepciách moci.

Ide o jeden z textov, ktorý ukazuje nielen kultúrny a sociálny rozmer emócií, ale približuje ich politickú a ideologickú rovinu. V publikácii je takto ladených príspevkov viac. Viaceré sú dokonca prepojené s kritickou reflexiou vojenskej tematiky – v období 19. storočia aj v sovietskom kontexte. Innokentij Volkomorov sa napokon v eseji z časti „replík“ dotýka využitíu obrazu plaču a slz v nacionalistickej propagande (s. 468–469).

V tejto súvislosti sa žiada dodať, že vydanie zborníka je pre aktuálnu situáciu v ruských humanitných a sociálnych vedách v čomsi symptomatické. Čo tým mám na mysli? Len ťažko nerozpoznať na niektorých stránkach ezopovské momenty. Takto možno premýšľať už o editorových slovách z úvodu o tom, že štúdie vznikali v „в горестном, страшном и нелитературно слезном 2022 году“ (s. 8). Tematická voľba pre konferenciu a následnú publikáciu je teda možné vnímať aj ako snahu akademickej obce aspoň čiastočne a nepriamo reflektovať súčasné dianie a vari i zaujať stanovisko. V tomto ohľade sa dá recenzovaná publikácia vnímať nielen ako príspevok k výskumu dejín emócií, ale aj ako artefakt, ktorý tieto dejiny tvorí. Časopis Новое литературное обозрение podobne postupoval pri tematickom čísle 184, 2023, 6, ktoré venoval problematike (ne) násilia v ruských kultúrnych dejinách. Vystáva tak otázka, aké ďalšie témy či výskumné problémy sa môžu stať implicitne politickými a v súčasnom ruskom kontexte potenciálne rizikovými. Ak by sme zostali pri recenzovanej publikácii, tak je zasa namieste otázka, aké politické významy môžu slzy a plač nadobúdať.

Knihe by sa dali vytknúť nedostatky formálneho či technického rázu. Kapitoly používajú poznámkový aparát s bibliografickými odkazmi, avšak nikde niet súhrnného bibliografického zoznamu (ani za jednotlivými štúdiami). Vzhľadom na rozsah publikácie by nejaká forma súhrnu použitej literatúry prispela k lepšej orientácii v jednotlivých textoch. Občas totiž, obzvlášť pri rozsiahlejších príspevkoch, je potreba veľmi prácne vyhľadávať kompletný bibliografický zápis, pretože ten je uvedený len pri prvej zmienke a pri ďalších zmienkach je k dispozícii iba jeho skrátený variant. Redakcia mohla byť v tomto ohľade k čitateľstvu ústretovejšia. Obdobne by sme mohli vnímať aj absenciu menného registra. V iných

knihách tejto edície, avšak nie je to pravidlo, register ani bibliografický zoznam nechýbajú.

Väčšej súdržnosti a prehľadnosti publikácie by mohlo pomôcť rozčlenenie kapitol do tematických častí namiesto ich prostého radenia podľa chronologického kľúča. Ide však o drobné technické či formálne nedostatky, ktoré nehovoria nič o kvalite uverejnených textov. Skôr svedčia o nekonzistentnej redakčnej praxi vydavateľstva.

Platí však, že recenzovaná publikácia ponúka podnetné sondy do ruských literárnych a kultúrnych dejín a rozširuje možnosti z akých sa premýšľa o literatúre i spoločnosti. Z tohto hľadiska ju môžeme vnímať aj ako praktickú príručku pre analýzu emócií v literatúre a kultúre.

Mgr. Jakub Kapičiak, Ph.D.
Slovanský ústav AV ČR, v. v. i.
Valentinská 91/1
110 00 Praha 1
Česká republika
kapiciak@slu.cas.cz